

ՀԱՐՑԱԶՐՈՒՅՑ ՀՀ ԳԱՍ ԹՂԹԱԿԻՑ ԱՆՂԱՍ
ԼԵՎՈՆ ԱԲՐԱՀԱՄՅԱՆԻ ՀԵՏ
(Ծննդյան 75-ամյակի առթիվ)*

ԳԱՅԱՆԵ ՇԱԳՈՅԱՆ – Չնայած գիտնականների կայացումը տեղի է ունենում հասուն տարիքում, սակայն մասնագիտության ընտրությունն ու որոշակի աշխարհայացք շատերի մոտ ձևավորվում է վաղ տարիքից: Դրա համար պիտի խնդրեմ պատմեք ձեր առաջին ուսուցիչների մասին:

ԼԵՎՈՆ ԱԲՐԱՀԱՄՅԱՆ – Տատիկիս եմ համարում կյանքիս առաջին ուսուցիչը: Որ պատկերացնե՞ք՝ ինչ նկատի ունեմ, պատմեմ մի դրվագ: Խորհրդային տարիներն էին, Սիբիրում մի կորեական ինքնաթիռ վթարի ենթարկվեց, և բոլորը զոհվեցին: Երբ

այդ անծանոթ մարդկանց համար իմ կյանքի առաջին դասերից դարձավ. ես հասկացա՝ ինչպես է հնարավոր ուրիշի ցավն ընդունել որպես քոնը:

Մյուս ուսուցիչս ինձ հետ տանն անգլերեն պարապող Ղազարոս Չկրյանն էր: Նա հունահայ էր, միակն էր, ով Եդեսիան ողջ էր մնացել իրենց մեծ գերդաստանից, մեծացել Հունաստանի ամերիկյան որբատանը, հետո տեղափոխվել Հայաստան: Բժշկական ինստիտուտում անգլերեն էր դասավանդում, սակայն մի անմեղ անեկդոտի համար աքսորել էին Սիբիր: Այնտեղ թոքախտով հիվանդացավ, վերադարձավ Հայաստան, և այդ հիվանդությունից էլ մահացավ: Բացի անգլերենից, ես նրանից սովորեցի ինչպես հրաժարվել ատելությունից, նույնիսկ դաժան փորձություններից հետո:

Կյանքի մի կարևոր ուսուցիչ էլ եմ ունեցել. դա նկարիչ Հակոբջան Ղարիբջանյանն էր: Նա մեծ ազդեցություն է թողել ինձ վրա: Ես այն քչերից էի, ով իր մոտ գնալու իրավունքն ունեւ: Մեզ ծանոթացրեց Մինասը: Առիթն այն էր, որ 1971 թ. երիտասարդ նկարիչների ցուցահանդեսին իմ մի գրաֆիկական նկարն ընդունվել էր, իսկ մյուսը՝ «1911 թ. անմոռանալի առավոտը» մերժվել: Մինասը ժյուրիի անդամ էր. նա հավանել էր աշխատանքը և անպայման ուզում էր ներգրավել այն ցուցահանդեսում: Երեք փուլ նկարիս համար պայքարել էր, և այն, ի վերջո, ընդունել էին: Սակայն վերջին խոսքը ժյուրիի որոշումից հետո պատկանում էր կոմերիտիության հատուկ հանձնաժողովին, որը և այն մերժեց: Այդ ժամանակ Մինասը ինձ տարավ Ղարիբջանյանի մոտ: Ինքը երկար զննեց նկարը և գոհ մնաց: Ղարիբջանյանը ռեստավրատոր էր, մեկուսացած էր ապրում: Նա Սուրմալուից ընտանիքի հետ մանուկ հասակում գաղթել էր Թիֆլիս, որտեղից էլ իր գերմանուհի կնոջն ու աղջկան Երկրորդ

* Ներկայացվել է 31. III. 2022 թ., ընդունվել է տպագրության 01. IV. 2022 թ.:

աշխարհամարտի ժամանակ աքսորել էին Ղազախստան, այնտեղից էլ նրանք Գերմանիա տեղափոխվեցին, և իրենց կապն ընդհատվեց: Ղարիբջանյանին համարում եմ իմ գիտակից կյանքի իսկական ուսուցիչը, թեև դժվար է ասել՝ ինչու՞մն էր ուսուցիչ: Նա ինձ չի սովորեցրել նկարել կամ ինչ-որ կոնկրետ բան անել, բայց ինձ հրապուրում էր իր մոտեցումը կյանքի հանդեպ: Իր ասածներից մտապահվել է մի դրվագ. երբ տան դռներից մեկն էր նորոգում, սակայն այնպես, կարծես, դա արվեստի գործ լինել: Եվ դա անելուց առաջ. «Գործը պետք է այնպես անես, կարծես, առջևում անվերջություն է»:¹ Սովորաբար հակառակն են ասում պետք է այնպես ապրել, որ, կարծես, վաղը վերջին օրն է: Ղարիբջանյանի մոտեցումը դրան հակառակն էր:

Գ. Շ. – Կհիչն⁶ ք այն պահը, երբ որոշեցիք թողնել Ֆիզիկան և զբաղվել ազգագրությամբ:

Լ. Ա. – Ինձ միշտ հետաքրքրել է մշակութի, մարդկային հասարակության կայացման հարցը: Ուսանողական տարիներին արդեն սկսել էի գրել «Զրույցներ ծառի մոտ» աշխատանքը: Ինձ համոզեց դա անել Վարդան Հայրապետյանը, ում հետ շփումը մեծ ազդեցություն է թողել ինձ վրա: Շատ խնդիրներ, որ հետո ներառվել են գրքումս, իր հետ ենք քննարկել: Այսինքն՝ ես արդեն սկսել էի զբաղվել նրանով, ինչ կարելի է անվանել ազգագրություն, բայց ո՛չ խորհրդային ակադեմիական ազգագրությամբ, ո՛չ նրանով, ինչ ընդունված էր այդպիսինը համարել: Ֆիզիկայի ֆակուլտետն ավարտելուց հետո ես երկու տարի աշխատել եմ նույն ֆակուլտետում, դասավանդել եմ մոլեկուլյար ֆիզիկա: Միայն է մտածել, որ ֆիզիկոս էի ու հետո մի օր փոխեցի մասնագիտությունս: Ես գուզահեռ միշտ հետաքրքրվել եմ նախնադարով արխայիկ մշակութով, փորձել եմ դրան մոտենալ տարբեր տեսանկյուններից: Երբ առաջին կուրսում էի, արդեն հրապուրված էի Զոլոտարյովի աշխատանքով² և դրա հիման վրա սահմանել էի ինձ հետաքրքրող խնդիրների դաշտը: Այդ գրքի ազդեցությամբ էր, որ սկսել էի հետաքրքրվել նաև երկվորյակներով, և նրանց մասին աշխատանքս գրել եմ նույնպես ուսանողական տարիներին:

Քանի որ իմ համակուրսեցի Հրանտ Առաքելյանի տանը ուսանողական տարիներին հաճախ էինք լինում, իսկ նրա հայրն ակադեմիկոս Բաբկեն Առաքելյանն էր՝ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի տնօրենը, վերջինս առաջարկեց հանդիպել ինստիտուտի ազգագրագետներին ու նրանց հետ զրուցել՝ հասկանալու, թե որքանով իմաստ ունի ազգագրության ոլորտում շարունակել իմ պրպտումները: Ծանոթացրեց Դերենիկ Վարդումյանի, էմմա Կարապետյանի հետ: Վարդումյանը իսկական ազգագրագետ էր. ահագին նյութ էր հավաքել, և, չատ ափսոս, որ ֆունդամենտալ աշխատանք չթողեց: Ուզում եմ մի դեպք պատմել: Մոսկվայում, ուր բոլորս միասին մեկնել էինք մասնակցելու գիտաժողովի, և մեզ հյուրընկալել էր Սերգեյ Հարությունովը, մի քննարկում ծավալվեց իր տանը: Ես պնդում էի, որ եթե սև կատուն կտրում է ճանապարհը, ապա մարդաբանը պիտի հետազոտի, թե ինչու են, ի պատասխան դրան, պտտվում ձախ կողմով, և ինչ է ճանապարհի սկիզբն ու վերջը: Վարդումյանը հակադարձեց, որ «եթե դու ազգագրագետ ես, դու պետք է ուսումնասիրես ինչն³ է կատուն, և ինչն⁴ է Հայաստանում»: Ի միջի այլոց, ճիշտ

¹ А. М. Золотарев. Родовой строй и первобытная мифология. М., 1964.

էր ասում. դա ազգագրական խնդիր էր, բայց ինձ չէր հետաքրքրում: Հարուխը լուծումն անսպասելիորեն իմ կողմը կանգնեց՝ չմերժելով Վարդույանի մոտեցումը, բայց նաև կարևորելով իմ առաջարկած հարցադրումը:

Այդ գիտաժողովի ընթացքում որոշվեց նաև իմ ապագա ղեկավարի հարցը. ինձ հետ համաձայնեց աշխատել Նախնադարյան պատմության բաժնի վարիչ Աբրահամ Պերչիցը: Այդպես, 1974 թվին դարձա ազգագրության գծով ասպիրանտ: Դա վճռորոշ տարի էր, քանի որ ես մտածում էի նաև իմ ապագան կապել կինոյի հետ և երկմտանքի մեջ էի: Բանն այն էր, որ ուսանող տարիներին նկարահանվել էի «Նուան գույնը» ֆիլմում և հակված էի շարունակել աշխատանքը կինոյում՝ կրելով Սերգեյ Փարաջանովի մեծ ազդեցությունը: Սակայն հենց այդ տարի՝ 1974 թ., նրան ձերբակալեցին, և Անդերսենի մասին նկարահանվելիք հաջորդ ֆիլմում իր հետ համագործակցելու ծրագրերը հօդս ցնդեցին:

Գ. Շ. — Մոսկվայում ասպիրանտուրայում սովորելու տարիներից կապումե՞ք:

Լ. Ա. — Ինձ շատ բան տվեցին այդ տարիները, բայց ոչ այնքան ինստիտուտը, որքան իմ իսկական ուսուցիչը՝ Վլադիմիր Տոպորովը: Այն, ինչով ես զբաղվում էի, դա, փաստորեն, նշանագիտություն էր: Շատերին թվում է, թե ուսուցիչ լինելն այն է, որ աշակերտին հատ-հատ ուղղություն ես ցույց տալիս, քննադատում, պարտադրում ինչ-որ բաներ կարդալ կամ գրել: Դա սխալ պատկերացում է. այդպես դպրոց չի ծնվում: Իսկական ուսուցչի միջամտությունը լինում է աննկատ՝ մտքի մի փոքր ճեղք բացելով, որը վերածվում է լայն ճանապարհի: Այդպիսինն էր նաև Վյաչեսլավ Իվանովը, ով դարձավ իմ ատենախոսության ընդգիմախոսը և առաջին գրքիս գիտական խմբագիրը²: Նա ուներ զարմանալի հատկություն՝ մի փոքր դիտարկում անել, որը բացում էր հետազոտության նոր ասպարեզ: Իսկ Տոպորովը զգում էր՝ ինչ է ինձ հարկավոր տվյալ պահին: Օրինակ՝ մի անգամ՝ զրույցի ընթացքում, ինձ առաջարկեց մի առանձնատիպ, որն ուղղակի կապ չուներ քննարկվող թեմայի հետ՝ ասելով՝ «Համոզված եմ սա Ձեզ կհետաքրքրի»: Դա Կյոյպերի հայտնի հոդվածն էր, որը տարիներ հետո թարգմանվեց³: Առանձնատիպը հեղինակն էր իրեն նվիրել: Հիմա այդ հոդվածը ես պարտադիր հանձնարարում եմ ուսանողներին: Այն պահին հոդվածն ինձ համար շատ կարևոր դեր խաղաց, բայց որտեղի՞ց ինքն իմացավ, ո՞նց հասկացավ, թե որքան ունեմ դրա կարիքն այդ պահին, չեմ կարող ասել:

Գ. Շ. — Երևան վերադառնալուց ինչո՞վ սկսեցիք զբաղվել:

Լ. Ա. — Երբ ասպիրանտուրայից հետո վերադարձա Երևան, չորս ընկերներով սկսեցինք գրել թվերի մասին մի աշխատանք: Դա չորսիս մեջ ծավալվող երկխոսություն էր՝ մեկը փիլիսոփա-մաթեմատիկոս Հրանտ Առաքելյանն էր, մյուսը՝ բանասեր Վարդան Հայրապետյանը, և երկու ազգագրագետ՝ Արա Գուլյանն ու ես: Մենք չուրջ երկու տարի ամեն չորեքշաբթի հանդիպում էինք, զրուցում մի թեմայի շուրջ, որը հետո վերածվում էր գրավոր տեքստի:

² Л. А. Абрамян. Первобытный праздник и мифология. Отв. ред. Вяч. Вс. Иванов. Ереван, 1983.

³ Ф. Б. Я. Кейпер. Космогония и зачатие: к постановке вопроса. — В кн.: Ф. Б. Я. Кейпер. Труды по ведийской мифологии. М., 1986, с. 112–146.

Ձորսիցս մեկն այն շարադրում էր, հաջորդ հանդիպմանը դա քննարկում էինք, խորացնում, զրույցի զարգացումը մեկ ուրիշն էր շարադրում և այլն: Մեր այդ ուռևերեն զրույցները կոչվում էին՝ «Беседы о круглых и абсолютных числах». «Բացարձակ թվերը» ներկայացնում էր Հրանտը, իսկ «կլոր թվերը»՝ Վարդանը, Արան ու ես այդ երկու տեսանկյուններին միս և արյուն էինք հաղորդում՝ այն լցնելով ազգագրական նյութով, էպոսից դրվագներով: Այդ գործը մնաց անավարտ՝ չնայած զրույցները վերածվեցին մի ծավալուն ձեռագրի և, հույս ունենալով այն կհրատարակենք, հատկապես, որ երկու հիմնական ընդդիմախոսներն, ավաղ, այլևս չկան: Մեր նպատակը զրույցն էր, ոչ թե՛ հրատարակելը: Մեզ հետաքրքիր էր միտքը, գործընթացը:

Գ. Շ. — Ատենախոսությունը հասցրեցի՞ր երեք տարում գրել:

Լ. Ա. — Այո՛, հասցրեցի՛, ավելին, այդ ժամանակ պարզվեց, որ ես պետք է ընդհանուր պատմությունից հավելյալ քննություն հանձնեմ: Մի ահուկի ծավալ էր, որը հաղթահարեցի երկու ամսում՝ մեծ ստրեսս ապրելով: Դա ոչ թե քննության ծավալի պատճառով էր, այլ որովհետև շատ կարճ ժամանակում ստիպված էի որջ մարդկության պատմությունը տեսնել խտացրած և խտացրած տեսնել մարդկային ստորությունը: Բոլոր սպանությունները, պատերազմները և դավաճանությունները, մեկը մյուսին հետևելով, ստեղծում էին մարդկային պատմության շատ տխուր պատկեր: Այդ դուր զգացողությունը մինչև հիմա մնացել է, ինչպես նաև մնացել է պատմության հանդեպ որոշակի հակակրանք: Մինչդեռ մեր գիտությունը պատմական գիտությունների ենթագիտություն է համարվում, ինչը թյուրիմացություն է: Սա գալիս է 1932 թվից, երբ տեղի ունեցավ մի խորհրդակցություն, և որոշվեց մեր գիտության տեղն ու «օժանդակ» կարգավիճակը: Մինչև հիմա գիտությունների այս նույն աստիճանակարգը վերարտադրվում է թե՛ Ակադեմիայի համակարգում, թե՛ համալսարանում՝ համապատասխանելով պատմության «էվոլյուցիոնիստական» մեկնաբանությանը: Առաջին կուրսում սովորում են նախնադարյան հասարակության պատմություն, որ տեսությունների առումով ամենաբարդն է, բայց անցնում են սկզբից, որպեսզի տեղավորվեն այդ էվոլյուցիոն զարգացման տրամաբանության մեջ, հետո անցնում միջնադար, հետո՝ նոր շրջան: Ազգագրությունն էլ, դրա մասը կազմելով, նույն տրամաբանությամբ էր մատուցվում: Հիմա էլ է այս ավանդույթը նույն ձևով շարունակվում:

Գ. Շ. — Ի՞նչ մարդաբանների եք հանդիպել, ո՞ւմ եք հիմա ընկալում որպես Ձեր ոլորտի դասական:

Լ. Ա. — 1988 թ. Մոսկվայում Ղարաբաղյան շարժումն ազգագրական տեսանկյունից զեկուցումս առիթ դարձավ ծանոթանալու ազգայնականությունն ուսումնասիրող դասականներից հայտնի էռնեստ Գելլների հետ: Մոսկվայից բացի, այլ առիթներ էլ եմ ունեցել իրեն հանդիպելու: Մյուս անգամ Պրահայում հանդիպեցինք, երբ մասնակցում էինք Մարդաբանների կոնգրեսի «Գաղտնի ոստիկանություն» նվիրված նիստում: Ես նախատեսված չէի որպես զեկուցող, բայց մի ուսմինացի հետազոտողի զեկուցումն ինձ մոտ այնքան զուգահեռ գաղափարներ հուշեց, որ դիմեցի Գելլներին՝ չնախատեսված ելույթ ունենալու առաջարկով: Պահի տակ ծնված զեկուցումս հետագայում

տպագրվեց և՛ անգլերեն⁴, և՛ ռուսերեն⁵: Նրան հետագայում նաև ԱՄՆ-ում եմ հանդիպել՝ Պիտսբուրգում: Պայմանավորվեցինք հանդիպել Պրահայում՝ իր ինստիտուտում, սակայն նա չուտով մահացավ:

Շատ կարևոր մարդկանց եմ հանդիպել, բայց միշտ չէ, որ այն ժամանակ գիտակցում էի իրենց կարևորությունը, վատ գիտեի աշխատանքները, երբեմն չէի լսել: Պետք է հաշվի առնել, որ մեզ գրականությունը ուշ էր հասնում (եթե հասնում էր), և հետո էի իմանում, թե ինչպիսի մեծանուն գիտնականների հետ եմ եղել նույն տարածքում, նույն գիտաժողովին կամ նույն ֆակուլտետում դասավանդել:

Այդպիսի մի իրավիճակ ստեղծվեց, երբ Նյու Յորքում էի առաջին անգամ, և Սեպուհ Ապալյանը միջամտեց, որ ինձ հրավիրեն Նյու Յորքի համալսարանում մի սեմինար անցկացնելու: Նա ծանոթացրեց ինձ Էրիկ Հոբսբաումի հետ, ում աշխատանքները ես հիմա պարտադիր հանձնարարում եմ ուսանողներին: Իր և համախմբագրի՝ Թրեվոր Ռոշերի գիրքը⁶ լույս էր տեսել 1983-ին և գնահատվել որպես գիտական հեղաշրջում, սակայն մեզ մոտ նույնիսկ տաս տարի անց այն դեռ մնում էր անհասանելի: Ես այն ժամանակ այդ աշխատանքին ծանոթ չէի: Ինքն այնտեղ էր դասավանդում, և, պարզվում է՝ երբ իմանում է, որ ելույթ եմ ունենալու, խնդրում է Սեպուհին իրեն տալ իմ աշխատանքներից: Ես էլ ունեի անգլերեն գրած մի երկու հոդված, որոնք ԱՄՆ-ում տպվել էին, և դրանք փոխանցեցի: Նա կարդաց իմ հոդվածները և միայն դրանից հետո ուզեց հետս հանդիպել: Հիշում եմ նրա՝ հոդվածի վրա հիմնված խորը և հետաքրքիր հարցերը: Իսկ ես չգիտեի՝ ինքն ով է, ու հետո, երբ իմացա, կարդացի իր աշխատանքները, շատ էի ափսոսում տարբեր հարցեր քննարկելու բաց թողած հնարավորությունս համար ...

Նման բացթողում էլի եմ ունեցել: Օրինակ՝ 1997 թ. հանդիպումս հայտնի Ջեյմս Սքոթի՝ հետ: Այսօր իր անունով երգվում են շատ մարդաբաններ, սոցիոլոգներ, իսկ ես իրեն կարողացա հանդիպել, քանի որ նա մտերիմ էր իմ ընկերուհու՝ Ուլլա Կաստենի հետ, ով Յելի համալսարանի Բաբելոնյան հավաքածուի կուրատորն էր: Սքոթը մեզ ճաշի հրավիրեց իր ֆերմայում: Հայտնի է, որ նա նախընտրում է ապրել ֆերմերի կյանքով, և ունի հիանալի աշխատանք գյուղացիության մասին: Այն ժամանակ ես նույնպես չգիտեի իր աշխատանքները: Դրանք համեմատաբար վերջերս սկսեցին շրջանառվել մեզ մոտ:

Երբ Բրեքլիում դասավանդում էի, նույն մարդաբանության ամբիոնում էր աշխատում հայտնի Ալեն Դանդեսը: Սա այն դեպքն էր, որ շատ լավ գիտեի աշխատանքները, հրապուրված էի դրանցով և ուզում էի հանդիպել, բայց ամաչում էի: Եվ երբ այդ ամբիոնում պիտի մի գեկուցում կարդայի, դրա մասին հայտարարությունն էլ նկարագրող էի իմ ծաղրանկարներով, հետաքր-

⁴ L. Abrahamian. The Secret Police as a Secret Society: Fear and Faith in the USSR. — “Anthropology & Archeology of Eurasia”, v. 32, 1993 — Issue 3, pp. 12–31.

⁵ Л. А. Абрамян. Тайная полиция как тайное общество: страх и вера в СССР. — «Этнографическое обозрение», 1993. № 5, с. 35–42.

⁶ E. Hobsbawm. T. Ranger (eds), The Invention of Tradition. Cambridge, 1983.

⁷ Տե՛ս <https://politicalscience.yale.edu/people/james-scott>.

քիր վերնագիր էի դրել, հույս ունեի, որ կնկատի, կգա և կծանոթանանք: Ձեկավ, և արդեն հասկացա, որ այլ առիթ չեմ ունենա, եթե ինքս չդիմեմ իրեն, քանի որ մեկնելու ժամանակն էր: Անգլերեն հոգվածներիցս ընտրեցի մի քանիսը և գնացի իր մոտ: Չափազանց ջերմ և լավ ընդունեց, հոգվածներս նայեց, հավանեց, և շատ զարմացավ, որ այսքան ժամանակ եղել եմ նույն ամբիոնում ու չեմ մոտեցել: Ցավոք, երբ երկրորդ անգամ էի հրավիրվել դասավանդելու նույն համալսարանում, նա արդեն չկար:

Նվա մի կարևոր և ինձ համար չափազանց պատվաբեր ծանոթություն եմ ունեցել Քլիֆորդ Գիրցի հետ, ով այսօր աներկբա դասականներից է ... Այս բոլոր մարդկանց, որ թվարկում եմ, իմ դասավանդվող դասընթացի պարտադիր հեղինակներից են: Պրինստոնում պիտի ելույթ ունենայի՝ ազգայնականությունից չորս մոդելների մասին էի խոսելու: Ու միայն կարելի է պատկերացնել հուզմունքս, երբ սեմինարին տեսա այնտեղ նստած Գիրցին, որը եկել էր ինձ լսելու, և շատ լավ ընդունեց ասածներս:

Իհարկե, շատ այլ հանդիպումներ նույնպես եղել են. օրինակ՝ Ստենլի Թամբլայի, Քետրին Վերդերի, Ալեքսեյ Յուրչակի և այլ հետաքրքիր գիտնականների հետ, բայց շատ կերկարի խոսքս, եթե բոլորի մասին պատմեմ:

Գ. Շ. — Ուզում եմ մի քիչ խոսենք արդեն հրատարակած այն աշխատանքներից, որոնք շարունակելու հնարավորություն և նպատակ կա:

Լ. Ա. — Երևի անդրադառնամ մեր՝ մեծ խմբով գրված գրքին, որը լույս տեսավ Ինդիանա համալսարանի հրատարակչությունում, և որի համախմբագիրներն էինք ես ու Նենսի Սուրգին, ով այդ գիրքը գրելու նախաձեռնողն էր: Այդ մասին նախկինում շատ եմ պատմել, հիմա միայն կանգրադառնամ դրա շարունակության հետ կապված հարցերին: 2016 թ. ԱՄՆ-ի Սմիթսոնիան հաստատության ներկայացուցիչ եկավ Հայաստան, և համագործակցություն սկսվեց Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի ու Վաշինգտոնի Սմիթսոնիան հաստատության միջև, որը շարունակվեց հինգ տարի: Այդ ընթացքում ներգրավվեցինք 2018 թ. Վաշինգտոնում անցկացվող ամենամյա Ազգագրական փառատոնի հայաստանյան ծրագրի մշակմանն ու իրականացմանը: Այս ծրագրի համար հավաքված նյութը, հուսամ, կընդգրկվի հայկական ժողովրդական մշակույթին նվիրված նոր հատորում, որի վրա արդեն սկսել ենք աշխատել: Փառատոնի աշխատանքներին ներգրավված էին չորս կուրատորներ՝ Ծատուրյան Ռուզանը, Սաթենիկ Մկրտչյանը, ես և մեր ամերիկացի գործընկեր Հալլե Բուտլինը: Սմիթսոնիան հաստատության փառատոնյան պատմության առաջին դեպքն էր, երբ համակարգման աշխատանքներին մասնակցում էին տեղացի ազգագրագետներ, և, իրենց կարծիքով, շատ հաջող փորձ ստացվեց: Ըստ փառատոնի կազմակերպիչների տաա օրերի ընթացքում շուրջ 800.000 մարդ էր այցելել:

Գ. Շ. — Տարիներ առաջ Դուք մեկ այլ կարևոր ցուցահանդեսի համակարգող էիք. խոսքս պոլինեզական մշակույթի ցուցահանդեսի մասին է:

Լ. Ա. — Այդ ցուցահանդեսը ԽՍՀՄ ակադեմիայի և հավաքածուի սեփականատերեր՝ Նիկոլայ Միշուտուշկինի ու Ալոիս Պրիտկոյի համատեղ ծրագիր էր: Միշուտուշկինը Ֆրանսիայում ծնված ռուս էր, սպիտակ էմիգրացիայի գավակներից, հայրը եղել է գեներալ: Պրիտկոն պոլինեզացի նկարիչ էր: Այս հավաքածուն ներառում էր Պոլինեզիայի և Մելանեզիայի ազգագրական նյութե-

րից՝ ծխական ու կենցաղային առարկաներ, արվեստ և այլն: Աշխարհի ամենահարուստ հավաքածուներից մեկն էր: 1979 թ. այդ ցուցահանդեսը խորհրդային մի քանի քաղաքներում ներկայացրեցին՝ այդ թվում՝ Երևանում ու թբիլիսիում: Երևանի ցուցահանդեսի կուրատորը ես էի՝ նշանակված Ակադեմիայից, քանի որ այդ ոլորտի քիչ մասնագետներից էի: Դա մի երջանկություն էր, քանի որ Ավստրալիա և Օվկիանիա չէի կարող գնալ, բայց այնտեղի մշակութային ինքն էր եկել, և ես հնարավորություն ունեի ձեռք տալ, աշխատել այդ նմուշների հետ, ծանոթանալ ու շփվել այդ զարմանալի մարդկանց հետ: Հայաստանում ցուցահանդեսը երկու տեղ արեցինք՝ և՛ Երևանում՝ Նկարչի տանը, և՛ Սարդարապատի ազգազրույցյան թանգարանում: Երբ ցուցահանդեսը տեղափոխեցին Մոսկվա, ես նորից նշանակվեցի համակուրատոր: Ցուցահանդեսն ուղեկցվում էր տարբեր միջոցառումներով՝ ֆիլմերի ցուցադրությամբ, Պլիլոկոն ճեղքային թմբուկ էր նվագում և այլն: Ես էլ մի նոր մոտեցում առաջարկեցի, որ Միշուտուշկինը շատ հավանեց և իրագործեց: Բանն այն է, որ թանգարանում ցույց տրվող ծխական առարկաների մի մասը նախատեսած չեն ցուցադրության համար, բայց ցուցադրվում են: Ինձ դա մտահոգում էր. ես գտնում էի սխալ է այդ սրբազան առարկաները, որոնք արգելված էին կանանց, նվիրագործումը չանցած տղաների համար, դնել ընդհանուր ցուցադրության մեջ: Եվ՝ առաջարկեցի սրբազան հատվածի համար հրաժարվել բացատրադրերից, ու, քանի որ, բացի ինձանից, այնտեղ էին հրավիրված ազգազրույցատներ նաև Մոսկվայից, Լենինգրադից և Նովոսիբիրսկից, որտեղ այդ ցուցահանդեսն արդեն եղել էր, որ մենք լինենք այն «ծխական էքսպերտները», որոնք բոլոր ցեղերում կան, և մենք մեր բանավոր բացատրություններով կիրականացնենք «ինիցիացիա»՝ «նվիրագործում», ու չիմացողին կղարձենք իմացող, այլ ոչ թե կեժանացնենք ցուցանմուշը՝ գրելով սա ուղղակի սրբազան առարկա է: Այս մոտեցումը գործեց այն պատճառով, որ ցուցադրության աշխատանքներում ներգրավված էին ոլորտի նեղ մասնագետներ, ովքեր տիրապետում էին այնպիսի գիտելիքի, որ կարող էին հանդես գալ «ծխական էքսպերտի» դերում: Մեր այս փորձի մասին 2012 թ. գեկուցել եմ Երևանում անցնող ICOM-ի տարեկան միջազգային գիտաժողովի պլենար նիստում:

Գ. Շ. — Անդրադառնանք Ձեր դասախոսական գործունեությանը: Համեմատաբար վերջերս Բուեն TV ծրագրի հարթակում «բաց լսարանին» ներկայացրեցիք մի ողջ դասաշար:

Լ. Ա. — 36 դասախոսություն կարդացի, որոնք իսկապես մեծ արձագանք ստացան, այնքան որ հետո ռադիոյով երկու անգամ կրկնեցին ողջ շաբթը: Բուեն TV-ն կարևոր գործ է անում՝ առաջարկելով այլընտրանքային տեքստեր, հարթակներ, չվիճելով, չմերժելով եղածը: Ոչ թե ասում է՝ սա լավն է, սա վատն է, այլ առաջարկում է այլընտրանք տարբեր գիտական բնագավառներում: Բուեն-ից առաջարկեցին կարդալ մասնագիտությունից ցանկացած դասընթաց, և ես ընտրեցի իմ դասավանդվող առարկաներից մեկը՝ Ազգազրույցական մտքի պատմությունը, ու փորձեցի այն ներկայացնել՝ հաշվի առնելով անպատրաստ լսարանը և որոշ մասնագիտական մակարդակ ունեցողներին: Խնդիրը հնարավորինս տեղիներին խուսափելն էր, դրանք գրեթե չօգտագործելը, սակայն բավականին լուրջ դրույթներ կարողանալ փոխանցել: Ասեմ,

որ այդ հեռուստաշարքն ինձ հիմա օգնում է համալսարանի դասընթացս ավելի արդյունավետ կազմակերպելու գործում: Ուսանողներս խոստովանում են, որ հաճախ ընտանիքի անդամներն իրենց հետ են լսում այդ հեռուստաշարը:

Գ. Շ. – Եվ վերջին հարցը. կան բաներ, որ Ձեր ուսանողներից եք սովորում:

Լ. Ա. – Ամեն օր եմ իրենցից սովորում: Ոչ բոլոր կուրսերից ես նույն հաճույքը ստանում համատեղ մտածելուց, բայց շատ հաճախ նրանք դառնում են քո ընթացիկ աշխատանքի առաջին լսարանը: Մի հոգված ունեմ, որը, օրինակ, ուսանողի մի հարցից է ծնվել: Ես, ընդհանրապես, դասընթացս կառուցում եմ որպես գիտական լաբորատորիա, որտեղ կիսվում եմ ընթացիկ բացահայտումներով: Սա նաև առիթ է դառնում այդ մտքերը խորացնել, վերանայել, հավելել: Փորձում եմ ուսանողներին ներգրավել իմ հետաքրքրությունների դաշտ, ինչը, պիտի խոստովանեմ՝ գնալով ավելի է դժվարանում, քանի որ տարեցտարի ավելի քիչ մարդ է կարողանում օտար լեզուներով գրականություն կարդալ: Թարգմանություններ անելով մենք, միևնույնն է, չենք կարողանալու ծածկել այդ ահռելի դաշտը, ուղղակի չենք հասցնի, և ուսանողներից հրաժարումն ու անգլերենին էլ չտիրապետելն անխուսափելիորեն իջեցնում է մեր կրթական մակարդակը: Լուծումը տեսնում եմ օտար լեզուներ դասավանդելու հարցում քաղաքականության կտրուկ փոփոխության մեջ: Կրթական համակարգը պիտի պարտադրի և ապահովի դրանց յուրացումը:

Գ. Շ. – Շնորհակալություն հետաքրքիր գրույցի համար:

Հարցազրույցը վարեց ԳԱՅԱՆԵ ՇԱԳՈՅԱՆԸ:

Պ. Գ. Թ., ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի արդիականության ազգաբանության բաժնի առաջատար գիտաշխատող: Գիտական հետաքրքրությունները՝ ավանդական և ժամանակակից ծիսակարգ, քաղաքի և հիշողության մարդաբանություն: Հեղինակ է 2 մենագրության և շուրջ 100 հոդվածի: gayashag@yahoo.com